

Naj zveni še tako patetično: če bo, tudi po slovenskem primeru, spet prevladala misel, da politično majhni narodi le niso čisto zaresni narodi, bo to začetek korozije zaupanja, s kakršnim se ves osiromašeni evropski Vzhod zdaj ozira po tako imenovanem zahodnem modelu življenja.

Slovenci ne iščemo udobnih poti, smo pa ponosni na vse tisto, zaradi česar smo postali in ostali narod, čeprav so nam bili časi in razmere nenaklonjeni. O bistvu naše nacionalne eksistence, ki bo najbrž veljala tudi za prihodnje, sem že pred leti zapisal in zdaj ponavljam: »Naš geopolitični položaj je očitno tak, da v modernem svetu moramo, če se hočemo ohraniti kot narod, živeti odprto in hkrati strnjeno v sebi, kajti za nas sta enako smrtni tako zakrnelost kot razpršenost. *Biti moramo odprto jedro.*«

Takšna naj bi bila tudi naša pot v integrirano Evropo.

Ljubljana, 1. 8 – 1991

Triptih o slovenskem osamosvajanju

Dr. Boštjan
M. Zupančič,
pravnik

Vprašanje: *Ob starem rimskem reku Inter arma silent musae bi lahko rekli, da v takšnih razmerah tudi pravo nima posebne teže, puška si pač piše, vsaj do določene meje, svoje lastne zakone. Slovenija je v svojih pripravah na osamosvojitve sprejela vse zakone, ki so za takšno dejanje potrebni in predvideni. Zdaj smo stopili v obdobje, ko bomo najbrž morali veliko bolj kot doslej živeti iz sebe, iz samih*

sebe. Kako vidite neodvisno Slovenijo kot pravno državo v dejavnem pomenu besede? Sklepam namreč, da se tega statusa ne da v celoti prevzeti od drugod, saj najbrž sta, v svoji konkretni podobi, tako pravna država kot civilna družba vendarle odvisni tudi od gospodarskih, političnih, kulturnih in drugih razmer naroda...

*

1. PRAVO SAMO REFLEKTIRA POLITIKO

Da pravo in revolucija ne gresta skupaj, je hkrati res in neres. Res je zato, ker je bistvo prava v tem, da z največjo prisilo, Hobbes bi rekel »največjo vojno«, ustavi vse manjše prisile, vojne. V tem je tudi najgloblje moralno protislovje vsega pravnega. Kako bi namreč lahko govorili o pravni državi kot o nečem pravičnem, če pa njena pravičnost ne sloni na tem, kar na primer Aristotel imenuje pravičnost, ampak na nevtralizaciji enega zla s še večjim. Zato ni potrebe, da bi bili glede pravnosti države kaj prida sentimentalni.

To pa nikakor ne pomeni, da je dela manj. Gre namreč za to, da je demokracija določena obrt, ki jo je treba obvladati, in da je pravo ta obrt. Kar velja mutatis mutandis tudi za svobodo. Treba je pač obvladati detajle, treba je razumeti, da svoboda tiska ni zgolj sintagma v ustavi, ampak da se ta svoboda sprošča na vsakem koraku. V Svetu RTV je ves čas prisotno vprašanje, to vprašanje, ne vem pa koliko ljudi se ga zaveda. To je dediš-

čina diktature. In pravo kot kultura bi imelo za nalogo ljudem dopovedati, da je treba od primera do primera, od detajla do detajla *delati* za te stvari. Naše ustavno pravo je v tem pogledu, ne bom nič slepomišil, na psu.

Tehnika, o kateri je tu govor, je stvar tudi investicije. Koliko bo kakšna družba investirala v vprašanje, ali je prav, da kakšna teološka fakulteta, ki je del cerkvene hierarhije, postane del univerze, ki se napaja pri proračunu, je en tak test pravnosti. Drugi tradicionalni test bo prav kmalu abortus, ki ga ima ta hierarhija visoko na svoji agendi. Potem se bo na primer hitro pokazalo, koliko vloge ima ustavno sodišče, ker za normalnega pravnika ni ravno pojmljivo, da bi odrasli ženski kdo lahko vsiljeval njeno lastno nosečnost.

Taki in podobni testi so enaki v vseh družbah na podobni stopnji razvoja. To so obenem testi pravne kulture in bistvo te je preprosto: kako sproščen in neobremenjen je odnos državljana do avtoritete, do države. Profesor Damaška z Yalea je že pred leti postavil sijajno teorijo, da je pravzaprav razlika med pravno in nepravno kulturo v odnosu do avtoritete. Višja moralna stopnja razvoja, o kateri sem pisal v Svobodi združevanja, je v interindividualnosti, ki je nad institucionalnostjo in nad interpersonalnostjo. To so stopnje neke psihološke evolucije, ki je imanentna vsakemu moralnemu razvoju, naša politika pa je izrazito na najnižji stopnji. Pravo potem samo reflektira to stopnjo. To je vse.

Moj odgovor je samo, da bo treba delati in da tako bog kot hudič bivata v detajlih. In priporočam čimprejšnje volitve.

2. ČIMPREJ NOVE VOLITVE

Mnogim je bilo že pred prejšnjimi jasno, da mandat prvih demokratičnih izvoljencev ne bo dolgo trajal. V resnici je tim. prehodno obdobje, v katerem zdaj smo (in *kako* smo!), zelo nevhvaležen objekt demokratičnih prizadevanj. Garnitura, ki se je spostavila na zadnjih volitvah, je bila postavljena pred nemogoče naloge. Zdaj že trpi, to je očitno, od *battle fatigue* in izčrpanih nadledvičnih žlez in posledičnega pomanjkanja adrenalina v krvi. Vprašanje za nezdravnike je seveda, ali bo demokratični mehanizem v naslednjem krogu na površino prinesel kaj bistveno drugačnega...

V majhni populaciji, kakršna je slovenska, je seveda omejeno število tistih posameznikov, ki imajo to, kar bi za zdaj imenoval vodstvene sposobnosti. Če bi sodili po rezultatih prejšnjih volitev, se pravi po porazni morali in moralnosti tistega, kar je prišlo na oblast, bi se po nepotrebnem lahko ustrašili, da je to vse, kar slovenski narod sploh premore. To seveda ni res. Če bi bilo, tega naroda že davno ne bi bilo več na prizorišču zgodovinskega dogajanja. V prejšnjem režimu smo govorili o »negativni selekciji«, toda negativnost tiste selekcije je bila precej manj usodna od sedanje. Zato se tu postavljata dve vprašanji. Prvo je, ali je sedanja garnitura (nomina sunt odiosa!) tisti format politikov, ki v določenem smislu *predstavlja* format slovenskega naroda kot celote. Ali je ta in ta človek, ki se te čase pojavlja pri večernih poročilih (ki jih je mnogo ljudi sploh prenehalo gledati, tudi zaradi njega) tisti format človeka in politika, ki je reprezentativen, ki adekvatno projicira sliko, ki jo po načelu *qualis grex talis rex* to ljudstvo zasluži. Tako mi bog pomagaj, ampak upam, da sploh ne.

Drugo vprašanje pa je v resnici tole. Glede na to, da je med nami veliko ljudi, ki so bistveno sposobnejši od teh, ki se zdaj gredo našo oblast, ali obstaja kak urojen prvinski razlog, zakaj niso *oni* prišli na oblast.

Razlogov je morda več. Eden od njih je, da je tudi politika stvar okusa oziroma, v negativnem smislu, želodca. Spominjam se prvega »demokratskega« zboru, ko je bila ustanovljena Slovenska demokratska zveza: revanšistični izbruhi na samem zboru so bili dovolj, da je vsak, ki je imel količkaj medosebne estetike v sebi, vstal in odšel. Kakor pravi v Prišlekih mati Lojzeta Kovačiča: »Lieber sterben als mid diesem Gesindel zusammen leben!«

Ena od posledic diktature je bila tudi ta, da je – in to se mi zdi od vsega najbolj bistveno – odtujila ljudi občutku, da lahko kaj store sami zase. Razkorak med idejo in akcijo je že v Evropi prevelik, ker nabrane residualne vrednote iz preteklosti zavirajo vsako pobudo. V okoliščinah, v katerih je bila oblast povsem odtujena od večine, pa je seveda še toliko težje pričakovati, da bi ljudje dojemali svojo usodo kot nekaj, kar imajo v svojih rokah. Mehanizem resignacije je deloval pri praktično vsem srednjem razredu. Ta resignacija se je spremenila v neke vrste vrednoto, o praktičnosti pa se nihče več ne sprašuje. Vendar je seveda tisto, kar je človeku v petdesetih letih reševalo glavo, zdaj lahko vse prej kot funkcionalno. Oblast kot pojem in izkušnja pa sta kontaminirani in nekako je postalo del samospoštovanja, da se ju človek ogiblje od daleč. Ker to v naslednji fazi vodi na prizorišče tipe ljudi, za katere smo se zgoraj odločili, da jih ne bomo pomensko naštevali, je začarani krog sklenjen.

Muharžovski nekje pravi, da je prav okus še najbolj oseben in trajen izraz socialnega izvora. V deželi, v kateri ministri nosijo bele nogavice, se ne piše nič dobrega, ali kakor bi dejal stari dobri Oscar, samo površni ne znajo soditi po videzu. S tem pa seveda ni rečeno, da je demokracija po naravi stvari nekaj neokusnega. Če bi bilo tako, bi *kulture* kot civilizacijskega fenomena sploh ne bilo . . .

3. BERTOLD BRECHT: PSICA SE SPET GONI.

Izhodišče za kakršnokoli razpravo o državljanski vojni v Jugoslaviji mora biti, da je nacionalizem zlo. Samo če je to jasno, postane jasno tudi vse drugo. Dokaz, da je tako, izhaja tudi iz dejstva, da te vojne ne bi bilo, če bi Evropa dejansko že obstajala kot nadnacionalna formacija: v tem primeru bi Slovenci, Hrvati, Srbi, Makedonci in drugi *tako ali tako* že bili del *teh* združenih držav. Plemenske balkanske razprtije bi bile v evropski federaciji dobesedno utopljene. Nikakršen secesionizem niti mogoč ne bi bil, možna pa tudi ne bi bila bizantinska hegemonija.

Pravim »bizantinska hegemonija«, ker je prav ta vojna razkrinkala intimno mentalno navezo in podobnost med balkanskim obnašanjem soldateske – nesposobnostjo na vrhu in strahopetnostjo na dnu piramide – na eni ter srbskim etnocentrizmom na drugi strani. Zdi se, da jugoslovanska federacija razpada tudi, a morda celo predvsem zato, ker v dnu svojega srca Srbi niso sposobni doumeti, kaj je to nacionalna enakopravnost. Očitno je Jugoslavija kot nekaj, kar je imelo glavno mesto v Beogradu, bila celo potuha tihemu, a sčela eksotičnemu občutku, včasih celo nezavedni predpostavki, da so Srbi »nekaj več« kot Hrvati. Da o Slovencih sploh ne govorimo. Ta samozavest (pri Srbih) ima vedno iste posledice. Spominjam se, da svojim očem in ušesom nisem mogel verjeti, ko sem v kontaktni televizijski oddaji o vojaškem procesu proti Janši in drugim videl, da je profesor beograjske pravne fakultete prišel popolnoma nepripravljen in je očitno predpostavljal,

da bo »Slovence« odpravil z nekaj pogošnimi pravnimi floskulami. Popolnoma isto presenečenje je doživel Jug, ko je prišel nad Sever s tanki, pa ga je Sever s svojo večjo racionalnostjo in organiziranostjo dobesedno sesul. Če k temu dodamo dejstva: da so zvezni policaji ropali prodajalce in poskušali plen celo odnašati domov; da je prihajalo (v Vipavi na primer) do barbarskih izpadov vojakov nad civilisti; da je »jugoslovanska« vojska organizirala pohod srbskih staršev v vojaškem spremstvu v Ljubljano, medtem ko se obratno slovenskim staršem nikoli ne bi bilo moglo zgoditi; da so bili vojaki specialci sposobni na način, na katerega so to storili, izropati hišo v Trzinu; da je letalstvo streljalo po civilni koloni tovornjakov in mitraljiralo civiliste; da so tanki streljali na civilne cilje, et cetera ad nauseam – potem se izkaže, da nas Slovence Srbi v resnici doživljajo kot sebi nerazumljiv narod, kot nekakšne »dunajske grobarje,« s katerimi oni nimajo nič. Ena prvina tega srbskega odnosa do Slovencev je v odnosu prav do racionalnosti in organiziranosti in drugih lastnosti, ki so značilne za sever. (Ta odnos je zelo podoben odnosu, ki ga imajo Grki do Nemcev, pri katerih čisto otroško občudujejo tiste protestantske lastnosti, ki jih Srbi občudujejo pri Slovencih). Njihov trenutni poraz v Sloveniji je v manjšem sorazmerju poraz neke manj zahodne civilizacije, ki je trčila ob (sicer komično) *izpostavo* neke bolj zahodne mentalitete. Seveda je mogoče neslavni poraz jugoslovanske vojske na slovenskih tleh pojasniti še z množico drugih razlag, a dve sta vendarle bistveni: srbska megalomanija in nižja stopnja racionalnosti.

Informacija, ki jo je ta poraz vsilil srbski pameti, je zanjo tako usodna in neprebavljiva, da ni verjetno, celo pri vodilnih srbskih intelektualcih najbrž ne, da bi doumeli, kako bi nas bili morali jemati resno. Enkrat v zgodovini, tokrat se je zgodilo, da je bil vzhod tehnično močnejši od zahoda in da je bil jug se izrazilo močnejši od severa – a weberjanska zahodna racionalnost ga je zlahka premagala. Toda prej ko slej bodo Srbi tako ali tako morali doumeti, da jim je bila Jugoslavija v marsičem potuha: če prej ne, ko bodo morali konkurirati, kakor morajo hočeš nočeš Grki, z drugimi partnerji v evropski skupnosti. Konkurz v ekonomiji in poraz v vojni, pa še marsikaj drugega, to so resnice, ki jih bo srbski narod moral asimilirati, če se bo hotel vklopiti v Evropo.

Vprašanje pa je seveda, ali je ta trenutek srbstvo to sposobno doumeti. Kljub nedvoumnosti sporočila, ki so ga njihovi tanki dobili v Sloveniji, po mojem še zmeraj naivno domnevajo, da je »Slovincima treba izprašiti gaće.« Stvar je seveda v tem, da je zahod pričel doumevati, kar tu pišem, in da bo, če bo treba, s prakerjem izprašil srbske uniforme, če se bodo pričele hajduško obnašati.

Stvar je bila docela drugačna, dokler je, vsaj na videz, šlo za konflikt med zveznimi oblastmi in separatistično provinco. Vsak zahodni opazovalec je bil pripravljen opredeljevati situacijo tako, pri tem pa mu tudi ni ušlo, kar je slovenska oblast negativnega storila v tem kratkem času. Toda tisti trenutek, ko se zvezna armada izkaže za v bistvu srbsko, izgubi Beograd vsakršno mednarodno podporo. Prav zato so srbski konvoj staršev v vojaškem spremstvu in izjave srbskega podpredsednika skupščine v imenu in za račun jugoslovanske armade tako indikativna informacija: *konflikt je regresiral na kolizijo dveh nacionalizmov*. Naslednja nadvse logična faza dogajanja, ko je ta nacionalistična resnica enkrat ušla iz steklenice, je prenos konflikta na trk hrvaškega in srbskega nacionalizma – tam torej, kjer je pravzaprav jedro spora, v katerem smo Slovenci samo opomba. Zgodovin-

ski učinek slovensko-srbskega spopada je bil samo ta, da je Beograd prikazal v pravi luči – kot glavno mesto Srbije, jugoslovansko vojsko kot ireverzibilno srbsko in njen odnos do Slovenije kot mutatis mutandis isti kot njen (in Srbski) odnos do Kosova. Ko je ta resnica postala očitna, njen prvi indikator pa je bila mobilizacija srbskih rezervistov in demobilizacija nesrbskih generalov – se vsi jugoslovanski nacionalizmi moralno med seboj nevtralizirajo, »krajšajo« tako rekoč – moralna dilema pa se zvede na naslednjo nižjo raven.

Ta naslednja nižja raven je, kakor sem že nakazal, kolizija med zahodom in vzhodom, med severom in jugom. Tisto, kar so slovenski šovinisti ves čas poudarjali, namreč velikosrbstvo Beograda, se je – v veliki meri tudi po njihovi zaslugi – izkazalo za resnično. Toliko pač, kolikor je vsaka regresija v nekem smislu »resnična,« toliko pač, kolikor je vsaka vojna, na primer, »resnica« o kakšni politiki. Ker zahod instinktivno brani svoje vrednote in je šokiran ob dogodkih, ki sem jih omenil, je popolnoma jasno, kdo bo v tej koliziji med Srbijo in zahodom tudi poražen. Del tega poraza je Milošević izposloval Srbom že na Kosovu.

Edina možnost, da bi se jugoslovanska (kon)federacija izkazala kot možna, bi bila, če bi bili Srbi sposobni doumeti sporočilo vojne v Sloveniji, skratka, doumeti, da bi se z nami morali pogajati kot z enakopravnimi partnerji. Tudi ultimati kakega zveznega predsedstva, v katerem ima Srbija tri predstavnike, Slovenija pa samo enega, nimajo pred svetovno javnostjo kakšne posebne moralne moči. Žal tudi srbska opozicija po mojem prepričanju ni sposobna preseči svojega nacionalizma – in zakaj bi tudi ga, če ga Slovenci nismo –, s tem pa je tudi vloga Slovenije v tem scenariju končana: Exit Slovenia.

Naslednja scena, kaže Srbijo in Hrvatsko v tako krvavem klinču, da si bo zahod še želel razpada Jugoslavije in bo sam vzdrževal mir na meji med Srbi in Hrvati. Cela Evropa bo z grozo gledala nasledke nacionalizma, iz katerega se še sama ni povsem izklopala. Mogoče je celo, kot pravi Bertold Brecht, da se ne bi bilo treba preveč veseliti zmage nad meščancem Hitlerjem, ki je sicer mrtev – ker se psica spet goni.

4. julija 1991